

Anna Supruniuk: Bibliografia prac i publikacji Towarzystwa Naukowego w Toruniu za lata 1961–1999. Toruń: TN, 2000, 357 s.

Bogaty i różnorodny dorobek piśmienniczy i edytorski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, stanowiący plon 125-letniej działalności, doczekał się pełnej dokumentacji bibliograficznej. Pierwsze próby zarejestrowania prac TNT podjął, już w okresie międzywojennym, znakomity bibliograf i bibliotekarz Zygmunt Mocarski, ogłaszając w 1925 roku bibliografię prac TNT za lata 1875–1925.¹ Dużym krokiem naprzód w kierunku przygotowania pełnej dokumentacji w formie rzeczowo ułożonej bibliografii stało się opublikowanie w 1961 roku zestawienia za lata 1875–1960 w opracowaniu Emmy Skobejko i Ireny Jaworczakowej.² W roku obchodów 125-lecia Towarzystwa wzbogaciła się ona w drugi tom, wykazujący dorobek wydawniczy z lat 1961–1999, przygotowany przez Annę Supruniuk.

Jakkolwiek powstanie *Bibliografii prac i publikacji Towarzystwa Naukowego w Toruniu za lata 1961–1999* związane było z jubileuszem, to jednak u podstaw przedsięwzięcia leżała chęć przybliżenia czytelnikom pokaźnego dorobku wydawniczego TNT i ułatwienia poszukiwań materiałów opublikowanych na przestrzeni ostatnich 40 lat. Niniejsze zestawienie różni się od poprzedniego przede wszystkim obszerniejszym i bogatszym materiałem. Spis rejestruje 4470 pozycji. Jest to prawie trzy razy tyle co w bibliografii okresu 1875–1960 (1642 poz.). Wyraźny wzrost liczby publikacji świadczy o prężnej działalności wydawniczej TNT w minionym czterdziestolecu. Przy porównaniu ilościowym trzeba wziąć pod uwagę i zmianę zakresu bibliografii. Tom drugi obejmuje także znajdujące się w dorobku wydawniczym Towarzystwa „publikacje będące zbiorem materiałów z konferencji organizowanych poza TNT”. Z tego też powodu został zmieniony tytuł opracowania, ponieważ – jak pisze Autorka – „[...] tytuł *Bibliografia prac...* nie oddawał w pełni rzeczywistości” (s. 13).

Recenzowana praca daje dokładne i wyczerpujące zestawienie pozycji składających się na dorobek wydawniczy TNT z wyszczególnieniem zawartości dzieł i wydawnictw zbiorowych oraz czasopism. Rozpisana została zawartość: „Fontes”, „Studia Iuridica”, „Roczników TNT”, „Prac Wydziału Filologiczno-Filozoficznego”, „Prac Popularnonaukowych”, „Studia Societatis Scientiarum Torunensis”, „Sprawozdań”, „Zapisek Historycznych” i „Prac Archeologicznych”, oraz zawartość licznych publikacji wydanych poza seriami (głównie materiały ze zjazdów i konferencji naukowych) przygotowanych wspólnie z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika i Archiwum Armii Krajowej. Poza zasięgiem zainteresowania *Bibliografii prac...* znalazły się, podobnie jak w opracowaniu za lata 1875–1960, zamieszczone w „Sprawozdaniach TNT” tytuły prac przedstawianych na posiedzeniach poszczególnych Wydziałów Towarzystwa, ale nieogłoszonych drukiem. Podstawą opracowania *Bibliografii prac...* stały się zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu oraz informacje uzyskane w wydawnictwie Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

W założeniu edytorskim *Bibliografia prac...* jest tomem drugim opracowania za okres 1875–1960, dlatego – według Autorki – „konieczne było respektowanie zarówno przyjętej metody bibliograficznej, jak i normy opisu bibliograficznego” (s. 13). Zachowanie jednolitości metodycznej należy uznać za ważne i słuszne posunięcie, ponieważ jest korzystne dla czytelnika

¹ Z. Mocarski, *Bibliografia prac Towarzystwa Naukowego w Toruniu (1875–1925)*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” R. 32, 1925, s. 286–315 i odb. Toruń 1925.

² E. Skobejko, I. Jaworczakowa, *Bibliografia prac Towarzystwa Naukowego w Toruniu (1875–1960)*, Toruń 1961.

posługującego się przeważnie obydwoma tomami bibliografii. Wprowadzone niezbędne korekty i zmiany, związane ze specyfiką wydawnictwa, świadczą o pewnej inwencji ze strony Autorki, aby bibliografię uczynić łatwiejszą w korzystaniu. Niestety nie wszystkie wprowadzone zmiany i modyfikacje metodyczne wyszły na dobre wydawnictwu, o czym będzie mowa w dalszej części recenzji.

Opisy bibliograficzne są bardzo dokładne i szczegółowe, pozwalają na swobodną identyfikację pozycji. Oprócz podstawowych danych podany jest opis fizyczny, wyszczególniający dodatki graficzne, rodzaje ilustracji, map, bibliografię załącznikową, indeksy. Z myślą o użytkowniku zagranicznym zamieszczane są informacje o streszczeniach obcojęzycznych oraz tytuły równoległe.

Wbrew temu, co Autorka pisze w przedmowie o rygorystycznym przestrzeganiu normy opisu bibliograficznego przyjętej w opracowaniu za lata 1875–1960, spotykamy w bibliografii różne formy zapisu: dla wydawnictw zwartych według normy uwzględniającej zalecenia międzynarodowe (PN-82/N-01152. 01 „Opis bibliograficzny. Książki”) i dla artykułów z czasopism opartej na zupełnie odmiennej strukturze. Wydaje się, że zasadniczym powodem zaistniałej sytuacji był stan przejściowy w zakresie normalizacji (znowelizowana norma dla artykułów ukazała się w 1997 roku), a po części zasoby opracowanych materiałów, które wymagałyby przededagowania. Sądząc jednak, że dla zachowania jednolitości metodycznej wydawnictwa należało pozostać przy strukturze opisu z tomu pierwszego, tak jak to wcześniej planowano. Odstąpienie od pierwotnych założeń było posunięciem chyba do końca nieprzemyślanym. W przesadnym staraniu o respektowanie aktualnie obowiązujących ustaleń metodycznych – zgodnie z duchem nowej normy – nie wzięto pod uwagę, że łatwiej użytkownikowi jest korzystać z bibliografii, jeżeli opis jest skodyfikowany w obu tomach.

Na specjalną uwagę zasługuje sprawa opisu wydawnictw wielotomowych i kolejnych wydań tego samego dzieła. Ich odrębne opisywanie w osobnych pozycjach nie jest pozbawione słuszności. Bibliografia, która dokumentuje dorobek wydawniczy instytucji naukowych, nie tylko ujawnia jego tematykę i repertuar, ale także rozmiary, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym, wyrażające się liczbą i formą opublikowanych prac (książki, utwory bibliograficzne). Dlatego też, dla tego rodzaju bibliografii, uzasadnione jest wykazywanie kolejnych tytułów książek i ich części wydawniczych w osobnych pozycjach, nie zaś tworzenie skupień zbiorowych.

Cechą charakterystyczną *Bibliografii prac...* jest stosowanie różnych form zapisu dla recenzji i omówień opublikowanych na łamach wydawnictw TNT. Recenzje są skupione i wykazywane – zgodnie z normą – w adnotacji towarzyszącej opisowi bibliograficznemu dzieła recenzowanego. Natomiast omówienia, opisywane pod nazwiskiem autora, traktowane są jako odrębne pozycje bibliograficzne, ze wzmianką w adnotacji, jakiej pracy dotyczą. Zabieg ten, początkowo zaskakuje, ale w rezultacie nie wydaje się zbędny, bo czytelnik od razu dostrzega, czy ma do czynienia z artykułem recenzyjnym (omówieniem), z reguły zaopatrzonym we własny tytuł, czy recenzją, co nie jest bez znaczenia w prowadzeniu poszukiwań. Istotnym walorem metody opisu omówień, gdy odnoszą się do dwóch lub więcej dzieł, jest zebranie w jednej adnotacji informacji o wszystkich dziełach, bez potrzeby kilkakrotnego jej cytowania przy odpowiednich pracach w kilku pozycjach bibliograficznych. Wprowadzone rozwiązania metodyczne, choć odbiegają od powszechnie przyjętych zasad, są do zaakceptowania ze względu na specyfikę i zadania *Bibliografii prac...*

Obok opisów pełnych występują także opisy skrócone, będące wynikiem przyjęcia zasady dwukrotnego przydziału rzeczowego dzieł zbiorowych o niejednorodnej tematyce treści. Opis skrócony, powtórzony w innym dziale *Bibliografii prac...*, składa się z nazwy autora (nazwisko

i imię), skróconego tytułu oraz formułka „= poz.” z numerem pozycji zawierającej opis całości. Stosowanie opisów skróconych jest udogodnieniem dla czytelnika, skupia bowiem w jednym miejscu pozycje dotyczące danego zagadnienia.

Można mieć pewne zastrzeżenia – choć jest to często stosowane w praktyce – co do celowości powtarzania nazwisk autorów przy każdym opisie w bibliografii, w której przy szeregowaniu alfabetycznym występuje wiele pozycji pod poszczególnymi nazwiskami. Zamiast powtarzać nazwę autora przy każdej pozycji (np. Baranowski Henryk – 41 razy), można było ją zastąpić kreską (nie oddzielając dwukropkiem od tytułu), tak jak to ma miejsce w zestawieniu za lata 1875–1960.

A d n o t a c j e. Ważnym udoskonaleniem, w stosunku do zestawienia 1875–1960, jest zaopatrzenie pozycji bibliograficznych adnotacjami treściowymi i księgoznawczymi. Adnotacje treściowe całkowicie wystarczają do zorientowania się co do treści i zawartości dzieła. Zawierają krótkie objaśnienie niejasnego tytułu przez wskazanie tematu publikacji, dane biograficzne osób występujących w tytule bądź stanowiących przedmiot opracowania, a w przypadku dzieł zbiorowych podają spis treści, ujawniając zagadnienia, których nie sugeruje tytuł. Dość pokaźny odsetek stanowią adnotacje księgoznawcze. Informują one o powiązaniach publikacji z innymi tekstami, kolejnych wydaniach, streszczeniach i przedrukach, ogłoszonych w wydawnictwach Towarzystwa, podają wiadomości o pracach stanowiących przedmiot omówienia, publikacjach będących pokłosiem konferencji, sesji, sympozjów. Wprowadzenie adnotacji niezwykle zwiększa użyteczność bibliografii, ułatwia prowadzenie poszukiwań i wybranie odpowiedniego materiału.

U k ł a d. W *Bibliografii* zastosowano podział na trzy części: Ogólne, Nauki humanistyczne, Nauki matematyczno-przyrodnicze. Część ogólna zawiera materiały dotyczące archiwów, bibliotek, muzeów, bibliografii, czasopism, towarzystw naukowych, w tym Towarzystwa Naukowego w Toruniu, sesji i zjazdów. W następnych dwóch częściach zgrupowano materiał według dyscyplin naukowych. W zespole nauk humanistycznych są to: filozofia, psychologia, pedagogika, filologia klasyczna, językoznawstwo, literatura, historia; nauk matematyczno-przyrodniczych zaś: astronomia, chemia, geografia i geologia, botanika, zoologia, fizjologia i medycyna. Ze względu na zróżnicowaną objętość działów różny jest podział wewnętrzny. Najobszerniejszym objętościowo i z bardzo rozbudowaną strukturą jest dział XII: Historia. Stąd płynie wniosek, że w repertuarze wydawniczym Towarzystwa zdecydowanie dominuje problematyka historyczna.

Według przedmowy „układ bibliografii, ze względu na jej dopełniający charakter, oparty został na schemacie zastosowanym w opracowaniu za lata 1875–1960, z kilkoma wszelako modyfikacjami, niezbędnymi dla lepszego zrozumienia” (s. 13). Zmiany wprowadzone do układu polegały na kumulacji, rozbudowie bądź likwidacji niektórych działów i poddziałów, co było podyktowane ilością i charakterem materiału bibliograficznego. Układ ten odzwierciedla profil produkcji piśmienniczej i wydawniczej TNT w ostatnim czterdziestolecium. I tak znacznej rozbudowie uległ dział „Nauki pomocnicze historii”, pojawił się poddział „Historia książki i prasy”, do etnografii dodano etnologię, a nauki medyczne połączono z naukami przyrodniczymi.

Zasadniczym *novum*, w stosunku do zestawienia za lata 1875–1960, jest wykazywanie w obrębie poszczególnych działów recenzji i omówień publikowanych na łamach wydawnictw TNT, zamiast dotychczasowego wydzielenia ich jako osobny dział. Zabieg ten ma swoje dobre strony, bo ostatecznie dla kogoś, kto pragnie zorientować się w materiale z danej dziedziny wiedzy lub zagadnienia, ważniejsze będzie skupienie w jednym miejscu różnych form działalności piśmienniczej niż rozbieżność na grupy formalne.

W ramach działów i poddziałów zastosowano szeregowanie alfabetyczne. Godne podkreślenia jest przyjęcie w nielicznych grupach szeregowania przedmiotowego; np. „Regiony i miej-

scowości” mają układ według nazw jednostek geograficznych, wyróżnionych spacją, a w grupie „Osoby” i „Wspomnienia pośmiertne” – według nazw osób stanowiących przedmiot opracowania.

Niezbyt korzystnym posunięciem, w stosunku do tomu za lata 1875–1960, było zastąpienie zasady opisu wielokrotnego dla publikacji dotyczących różnych działów jednorazowym przydziałem rzeczowym; wyjątek zrobiono dla dzieł zbiorowych zawierających teksty różne treściowo. Obawa o nadmierne powiększenie objętości spisu nie powinna przesłaniać istotniejszej sprawy – zapewnienie jak największej użyteczności i maksymalnej wygody czytelnika. Niedostatek odsyłaczy bardzo zuboża informację w pozostałych działach bibliografii i nie ułatwia odszukania potrzebnych publikacji użytkownikowi zainteresowanemu danym zagadnieniem. Zauważmy także, że przyjęcie zasady jednorazowego przydziału rzeczowego publikacji nierozdzielnie wiąże się z kwestią prawidłowej klasyfikacji materiału, która dla każdej bibliografii jest niezwykle ważna i istotna, gdyż w dużej mierze jest wykładnikiem sprawności informacyjnej. Trudność jednak polega na tym, że wobec braku odsyłaczy trzeba zdecydować się na zamieszczenie danej pozycji wyłącznie w jednym dziale. Dlatego też sprawa klasyfikacji zawsze może być dyskusyjna.

Indeks *Bibliografia prac...* zaopatrzona jest w indeks zawierający nazwiska autorów, współautorów, redaktorów, tłumaczy i recenzentów, nazwy osób i geograficzne występujące w tytułach oraz tytuły prac zbiorowych, anonimowych i czasopism. Dla ułatwienia korzystania z indeksu wprowadzono różny krój czcionki, zależnie od funkcji, jaką dana część zapisu indeksowego ma do spełnienia. Do haseł głównych (nazwiska autorów, tytuły dzieł anonimowych) odsyłają liczby drukowane pismem tekstowym (antykwą). Liczby drukowane kursywą odsyłają do osób wymienionych w tytule lub stanowiących przedmiot opracowania. Tytuły czasopism podano kursywą, natomiast nazwy geograficzne drukiem rozstrzelonym (spacja). Do zalet należy zamieszczanie przy hasłach osobowych informacji przydatnych przy rozróżnianiu i identyfikowaniu postaci historycznych, np. Oleśnicki Zbigniew bp krakowski, z kolei przy hasłach geograficznych dopowiedzeń (określniki), które pełnią rolę identyfikatorów, np. lokalizują małą jednostkę geograficzną w większej, bardziej znanej, np. Aalborg (Dania), Bad Mergentheim (Frankonia), Blankenburg (w górach Harzu), i podanie nazwy rzadziej spotykanej lub występującej w innym języku. Warto może tylko zauważyć, że w hasłach geograficznych, stanowiących połączenie rzeczownika (ziemia, zatoka, góry, jezioro) z nazwą własną w postaci przymiotnika, zastosowano inwersję. Spotykamy więc hasła takie jak: „Dobrzyńska ziemia”, „Bytowska ziemia”, „Gdańska Zatoka”, „Charzykowskie Jezioro”. I chociaż z metodycznego punktu widzenia sposób formułowania haseł geograficznych jest poprawny, to sporadycznie występuje on w praktyce bibliograficznej, za wyjątkiem bibliografii geograficznych. Toteż użytkownik bibliografii, przyzwyczajony do posługiwania się ogólnie stosowaną formą nazwy geograficznej, napotka na trudności z odszukaniem interesującej pozycji.

Spotykamy jeszcze kilka usterek metodycznych w opracowaniu indeksu. Niewątpliwym uchybieniem jest brak odsyłaczy od części nazwiska złożonego niestanowiącego początku hasła. Nie dodano również przy hasłach osobowych określników bliżej informujących o formach współpracy (rec., red., wyd.). Można by postulować, aby dla większej przejrzystości hasła geograficzne, obejmujące duże skupienia pozycji (np. Pomorze, Toruń, Prusy), uzupełniały określenia dające orientację, jakiej dziedziny dotyczą. Ułatwiłoby to identyfikację i przegląd wskaźników cyfrowych oraz znacznie skróciło czas poszukiwań.

Zrąb główny *Bibliografii prac...* uzupełnia „Appendix”, który zawiera wydane w latach 1948–1957 w formie mikrofilmów wydawnictwa źródłowe (akta sejmów księstwa pruskiego

z XVI i XVII w.). Publikacje mikrofilmów zostały ujęte w formie serii pod nazwą „Fontes II Rotuli Photographici”. Wykaz mikrofilmów jest uzupełnieniem opracowania za lata 1875–1960.

Na podkreślenie zasługuje starannie przygotowana szata graficzna *Bibliografii prac...*. Dobór czcionki, dobry papier, wzorowa korekta wystawiają chlubne świadectwo zarówno Autorce, jak i instytucji wydawniczej – Towarzystwu Naukowemu w Toruniu. Można mieć jedynie dezyderat, by opisy skrócone zachowały te same wyróżnienie co opisy pełne, gdyż drukowane petitem, podobnie jak adnotacje, nie wyróżniają się dostatecznie wśród nich.

Wykazane powyżej usterki metodyczne nie podważają zasadniczej wartości *Bibliografii prac...*, w której opracowanie Autorka włożyła wiele wysiłku i sumienności. Publikacja jest kluczem do poznania bogatego i różnorodnego dorobku wydawniczego Towarzystwa Naukowego w Toruniu za ostatnie czterdzieścioletcie. Poza funkcjami informacyjnymi bibliografia będzie pełnić funkcję dokumentacyjną, a wraz z tomem obejmującym lata 1875–1960 daje pełny obraz bibliograficzny 125-letniej działalności wydawniczej Towarzystwa. Ta cecha nadawać będzie *Bibliografii prac...* wartość trwałą, istotną zarówno dla użytkowników, jak i historyków badających dzieje Towarzystwa, jego wkład w rozwój i popularyzację nauki w regionie i w Polsce.

Alicja Matczuk

Stanisław Adam Kondek: Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955. Warszawa: Instytut Książki i Czytelnictwa. Biblioteka Narodowa, 1999.

Stanisław Adam Kondek jest pracownikiem Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej. Od wielu lat zajmuje się zagadnieniami dotyczącymi obiegu książki w latach powojennych. Owocem prac badawczych jest między innymi wydana w 1993 roku książka *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*. Omawiana publikacja stanowi kontynuację prowadzonych badań zarówno w sensie chronologicznym, jak i tematycznym.

Problematyka funkcjonowania przekazów książkowych i służących im instytucji w okresie powojennym była podejmowana także przez innych autorów. Dotychczas jednak badania koncentrowały się wokół wybranych grup zagadnień. I tak np. Oskar Stanisław Czarnik w książce *Między dwoma sierpniami. Polska kultura literacka w latach 1944–1980* (Warszawa 1993) wskazuje główne kierunki oraz rytm przemian w działalności ośrodków kultury literackiej; Stanisław Siekierski natomiast przede wszystkim omawia zakres i charakter potrzeb czytelniczych oraz sposoby ich zaspokajania przez oficyny wydawnicze (*Książka literacka. Potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944–1986*. Warszawa 1992); Jerzy Maj zaś (*Biblioteki publiczne 1945–1990 na tle innych instytucji kultury*. Warszawa 1996) koncentruje uwagę na sposobach funkcjonowania bibliotek oraz wpływie systemu politycznego na struktury organizacyjne i rozmiary oddziaływania bibliotekarstwa publicznego. Opracowanie Kondka jest więc pierwszym, które dąży do kompletnej rekonstrukcji zagadnień związanych z funkcjonowaniem książki tuż po wojnie.

Jest to publikacja niezwykle ważna także ze względu na bardzo bogaty materiał źródłowy. Podstawę opracowania stanowią bowiem niewykorzystywane dotychczas (lub znane w niewielkim stopniu) materiały dostępne w Archiwum Akt Nowych oraz Instytucji Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej. Są to dokumenty sporządzone przez organa PPR/PZPR i urzędy państwowe sprawujące bezpośredni nadzór i kontrolę nad oficjalnym systemem udostępniania